

חוברת לימוד והגות

וישב

11 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

אחת עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "וישב: מורשת האבות": עם יוסף מתחיל סיפורם של הבנים, ועמו השאלה המכוונת אותו — האם ישובו על מסלולם של אבותיהם, או שיוליכו אותו עד תכליתו? אות שחסרה, רועה צעיר מדי, העדפה שנראית לעין, וההבדל בין מלך למושל.

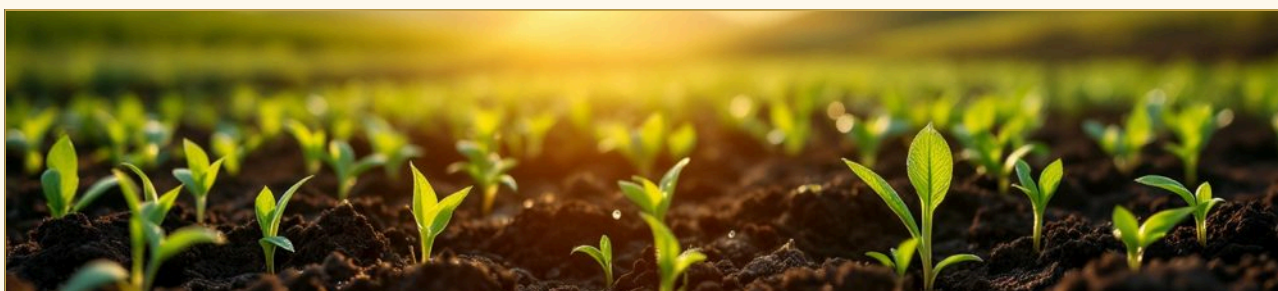

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת וישב

01	אמת באלף נבטים
02	ארץ הגיור
03	לצדיק אין פרישה
04	מורה דרך לעמים או ארץ מופת?
05	האות החסרה
06	ממשפחה אין מרחיקים
07	מלך שאוהבים, מושל שיראים
08	רועה את אחיו
09	בני השפחות
10	העדפה שאסור שתיראה
11	לחקות או להריח

הצגה

עם וישגר נסגר מעגל האבות: אברהם המהפכן, יצחק הריאליסט, ויעקב, בעל הסולם, המגשים את הסינתזה של שניהם. מידתו היא האמת. אבל על איזו אמת מדובר?

השאלה

אם האמת אחת, מדוע אנו מוצאים אותה מפוזרת, ומדוע אנו חושבים כל כך שונה זה מזה?

התשובה

"אמת מארץ תצמח" (תהלים פה, יב).

האמת, כשהיא יורדת מן השמים, היא אלומה אחת. כשהיא צומחת מן הארץ, היא חיבורן של אלומות רבות. יש נבטים רבים של אמת, אמיתות מפוזרות. למצוא מחדש את הדרך האידיאלית פירושו לחבר את כל האמיתות האלה על פני בני אדם, מקומות וזמנים.

לכן, משיב הרב לשאלה, המחלוקות קיימות ותמיד תהיינה קיימות. אנו שונים זה מזה; אין מחשבה אחידה. גם ברוחניות יש זרמים, דרגות. סולם יעקב בא לומר זאת: הוא מוביל מן הארץ אל השמים, אבל דרך שלבים שונים, ויש לקבל זאת.

אין בכך כדי לבטל את אחריותנו זה לזה: אדרבה, הדבר מחייב אותה עוד יותר.

מסקנת הרב

מתוך השלמתן ההדדית של הנטיות האלה, של התנועות האלה, ייוולד הרעיון המשיחי.

לקח לשולחן

באיזה נושא, סביב השולחן הזה, כל אחד מאיתנו חושב אחרת? האם כל אחד יכול לומר איזה "נבט של אמת" הוא רואה בדעתו של האחר?

הצגה

יעקב מתיישב "בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אֲבִיו". הרב שומע במילה "מגורי" שתי מילים: גיור, וגר. ומכאן הוא מסיק חוק של ההיסטוריה היהודית כולה.

השאלה

מדוע מי שמביא אור לעולם נחשב תחילה לזר?

התשובה

"וַיָּשָׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אֲבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (בראשית לו, א).

הבריאה אינה הרפתקה מקרית: יש לה התחלה, ומכאן שיש לה תכלית. מי שמעצב את התכלית הזאת הוא האנושות כולה. אבל ה' בחר בישראל כדי לשמש מסגרת לאנושות הזאת ולהשרות עליה השראה — לא כדי לשלוט בה: כדי להשרות עליה השראה.

והנה כל מי שמתיימר להביא מעט חכמה ולהקרין תורה כלשהי נתפס תחילה כזר בסביבה שבה הוא נמצא. זו כל תולדות העם היהודי, והיא מתחילה ביוסף.

זו משמעות "מגורי אביו": הארץ שבה החלו האבות להפיץ את האמונה בעולם כולו, ארץ הגיור של המחשבה האלילית. לשם כך היה צורך בקרקע, במצע. אבל מי שמביא את המחשבה הזאת נשאר גר: מצביעים עליו, מעמידים בספק את נוכחותו, רואים בתפקידו טפילות.

מסקנת הרב

בתחילה ינסו להילחם בה, ולאט לאט יאמצו אותה.

לקח לשולחן

האם היינו פעם "הזר" של קבוצה משום שהבאנו רעיון חדש? ובאיזה רעיון נלחמנו בעצמנו לפני שאימצנו אותו לבסוף?

הצגה

יעקב מתיישב. הוא התמודד עם עשו, זכה לשם ישראל, וחזר אל הארץ שבה גר אביו. ורש"י, דווקא במילה המתארת את ההתיישבות הזאת, שומע תוכחה.

השאלה

אחרי חיים של נדודים ומאבקים, מדוע לא יהיה ליעקב הזכות לשבת?

התשובה

רש"י על בראשית לז, ב: "בְּקֶשׁ יַעֲקֹב לֵישֵׁב בְּשֵׁלָחָה, קִפֵּץ עָלָיו רָגֹזוֹ שֶׁל יוֹסֵף".

רש"י אומר בשם חכמינו שהצדיק לעולם אינו יכול לפרוש ולהסתלק: לא די לו במה שמתקן לו לעולם הבא, הוא מבקש ליהנות מפרישתו גם בעולם הזה. לא. טעותו של יעקב היא בכך שהוא סבור שמאחר שניהל את מאבקו מול עשו וניצח, זכה בתואר ישראל, סיים את שליחותו, השלים אותה.

ומיד צצה מחדש בעיית הבנים ומעמידה אותנו על מקומנו. גם אם הגשמונו דבר מה לעצמנו, גם אם אנו סבורים שפתרנו את כל הבעיות שעמדו לפנינו והשלמנו את משימתנו, יש לדאוג לכך ששלוש פעיל — שלום שפועל — יבטיח את פעולתה התקינה של ההיסטוריה שהנענו, ואת הגשמת האידיאל שהצבנו לעצמנו.

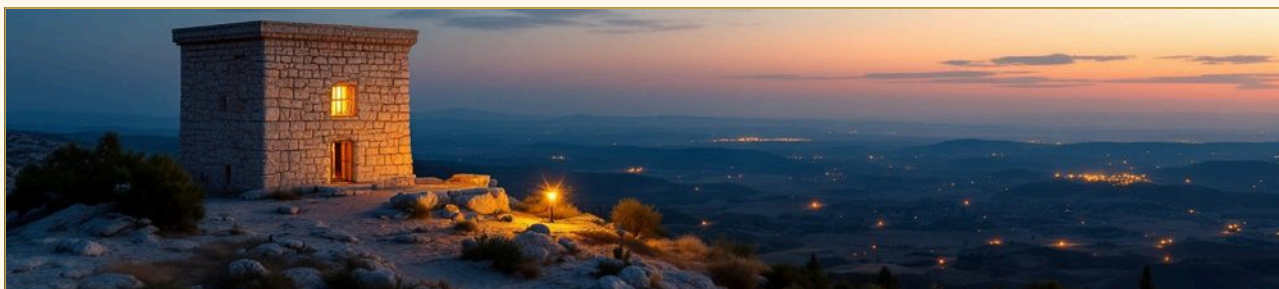
כי השאלה האמיתית מתחילה כאן: האם הבנים רק ישחזרו את מסלולם של ההורים, או שידאגו שהדרך שהתוו ההורים תגיע אל תכלית הבריאה?

מסקנת הרב

הבנים עלולים להעמיד הכול בסימן שאלה.

לקח לשולחן

לכל אחד יש תחום שבו הוא סבור שעשה את חלקו ויכול סוף סוף לנוח. שכל אחד יקרא לו בשמו. ונשאל את עצמנו: מה שאנו רואים בו דבר גמור — האם גם ילדינו רואים בו דבר גמור?

הצגה

משהתיישב יעקב, שבה ועולה שאלה ישנה, זו שהרב כבר עמד עליה בין אברהם לנחור אחיו: כיצד ימלא ישראל את שליחותו כלפי העמים?

השאלה

האם יש להקדין מן הגלות, בכל קצות תבל, או לרכז הכול בארץ ישראל?

התשובה

"...בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (בראשית לז, א): ההתיישבות בארץ, ושאלת השליחות.

יש לדאוג לשלום פעיל יבטיח את מהלכה התקין של ההיסטוריה שהנענו. וכאן מתעמתות שוב שתי התנועות שעמדנו עליהן בין אברהם לנחור: כיצד ממלאים את השליחות הזאת?

או בכך שאדם מגלה את עצמו, נשאר זר למושג הארץ, כדי להיות מורה הדרך של העמים בכל מקום בעולם: לייסד בתי ספר בכל מקום, לשלוח שליחים לכל מקום. או בכך שמרכזים הכול בישראל, כדי לעשותה ארץ מופת לכל העמים — זו שיביטו בה תמיד, יתבוננו בה, יתפעלו ממנה, יבקרו אותה, ישבחו או יגנו אותה.

זה מה שקורה היום, מציין הרב.

מסקנת הרב

ישראל היא ראי העמים, אבל עדיין אינה האידיאל.

לקח לשולחן

האם משפחתנו מקרינה דווקא בכך שהיא יוצאת אל האחרים, או בכך שהיא עושה את ביתנו למקום שהאחרים מביטים בו? ומה היו רואים, אילו הביטו אצלנו?

הצגה

הפרק נפתח כך: "אֵלֶּה תִּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף". בלי אות החיבור הקטנה שבמקומות אחרים קושרת פרק לקודמו. במקום שהכתוב אומר "ואלה" יש המשך; כאן משהו נקטע.

השאלה

מה יכולה לומר על משפחה אות שאיננה — ומדוע היא חסרה דווקא ברגע שבו מבשרים על צאצאי יעקב?

התשובה

"אֵלֶּה תִּלְדוֹת יַעֲקֹב" (בראשית לו, ב), בלי וי"ו בראשה; "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות א, א), בוי"ו.

כשהכתוב כותב "ואלה", בוי"ו, יש המשך, מאורעות הנובעים זה מזה בהיגיון. כשהוי"ו חסרה, מתחיל פרק חדש בלי קשר מידי למה שקדם — ופירוש הדבר שהתולדות עדיין אינן בטוחות בהצלחתן, שהאידיאל רחוק מלהיות מושג. ספר שמות נפתח דווקא בוי"ו הזאת: שם קושרים הכול לבראשית, עד שיש שראו בשני הספרים ישות אחת.

שתי הוי"ו של המילה "תולדות" אמורות לחבר בין ההורים לבנים. אם משהו מפריע לחיבור הזה, יש פגם, ערעור, אי־השלמה. וכאן הוי"ו החסרה היא הראשונה: זו של האבות, שאינם עוד בהרמוניה עם הבנים.

הבנים רוצים לכונן סדר חדש. אפשר לשפר את מה שבנו ההורים, לתקן נקודות מסוימות. אבל לערער כליל על מי שהביאו אותנו לעולם, כפי שניסה קרח לעשות בשם ההתחדשות ובשם הנהגה חדשה של העם — זה אי אפשר.

מסקנת הרב

לתקן נקודות מסוימות — כן; לערער על סמכות האבות — את זה איננו יכולים לעשות.

לקח לשולחן

דור אחד משפר, דור אחר מערער, וההבדל תלוי בדבר קטן. מה תיקן כל אחד מאיתנו במורשת הוריו, ומה דחה מכול וכול? ומי מילדינו עדיין מצפה מאיתנו לאות החיבור הזאת?

הצגה

קין והבל, יצחק וישמעאל, יעקב ועשו: עד כה הוכרעו הסכסוכים בין אחים בהרחקת אחד מהם. אצל בני יעקב הפתרון הזה כבר אינו קיים. והכתוב אומר שהאחים "לא יָכְלוּ דָבְרוּ לְשָׁלֹם".

השאלה

כשאי אפשר עוד להרחיק איש, מה נשאר כדי להחזיק משפחה יחד?

התשובה

"וְלֹא יָכְלוּ דָבְרוּ לְשָׁלֹם" (בראשית לו, ד).

עד כה נפתרה הבעיה שבין אחים בהרחקת אחד לטובת רעהו. אבל האם אפשר לעשות כן בתוך משפחה אחת? לא. כאן השלמות, האחדות, חייבת להישאר הסיסמה והמטרה: להגיע אל אותו שלום שהוא עצמו מידה של הקב"ה, "נִצְּחָה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו".

נמנעו אגב מלכתוב את המילה "שלום" במלואה, מחשש שיצטרכו אחר כך לקרוע את הנייר או להשליכו; כתבו "שלם", בלי וי"ו. "שלם" נשאר אידיאל של שלמות, של אחדות, אבל של לכידות שעדיין אינה נראית. ובכל זאת קבעו חכמינו את "שלום" כקשר בין אדם לחברו — ונמנעו מלהגותה במקום שאינו נקי. וכשמדובר בהשכנת שלום בין איש לאשתו, מותר למחוק את שם ה' כדי לתת ממשות לשלום.

זו המילה שהאחים אינם מצליחים עוד להגות מול יוסף.

לקח לשולחן

גם היום "מרחקים" במשפחות: מפסיקים להתקשר, מפסיקים להזמין. האם יש משהו שאיננו מצליחים עוד לומר לו שלום? ומה היינו מוכנים למחוק מגאווה למען השלום?

הצגה

האחים שואלים את יוסף: "הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם מֹשׁוֹל תִּמְשָׁל בָּנוּ?" שני פעלים, שני סוגי שלטון. לדעת הרב, יוסף נושא את שניהם יחד, וכאן מתחילה הרחקתו.

השאלה

מה מבדיל בין מלך לבין מושל?

התשובה

"הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם מֹשׁוֹל תִּמְשָׁל בָּנוּ" (בראשית לו, ח).

שמו של יוסף עצמו מבטא ציפייה: "יִסְכָּף ה' לִי בֶן אַחֵר" (בראשית ל, כד). הוא יסוד אפשרי המלכד את כל בני יעקב. אבל הוא מלך ומושל כאחד.

המלך הוא פרי בחירתו של העם, של אהבת העם הנושאת אותו, של הכרתו. המושל, לעומתו, אינו נבחר, אינו מועדף ואינו נישא בידי העם: הוא כופה את סמכותו. ויוסף מאחד בו את שני התפקידים.

זה שורש אי־השתלבותו בתחילה במסגרת משפחת יעקב. הוא עצמו יורחק ממנה; רק בניו יחפסו את מקומו וימשיכו אחריו בתוך מבנה העם.

מסקנת הרב

את המלך אוהבים, מן המושל יראים.

לקח לשולחן

בבית, בבית הספר, בעבודה: האם אנו מצייתים למישהו משום שאנו אוהבים אותו, או משום שאנו יראים ממנו? ואנחנו עצמנו, כשיש בידינו מעט סמכות — האם אנו יותר מלך או יותר מושל?

הצגה

יוסף בן שבע עשרה, ועדיין מטפח את מראהו. הכתוב אומר שהוא "רֹעֶה אֶת אָחִיו", והמילה פירושה רועה. אבל אותה מילה מתארת את ה' כרועה ישראל, ומשמשת גם לכנות ראשי גדודים חמושים.

השאלה

על מה בדיוק מוכיחים נער בן שבע עשרה שנוהג כרועה של אחיו?

התשובה

"יוסף בן שבע עשרה שנה היה רֹעֶה אֶת אָחִיו בְּצֹאן" (בראשית לו, ב).

למילה יש משמעות חיובית ומשמעות שלילית, ולייחס אותה לאחיו יש בה יומרה, גם אם הייתה מוצדקת. אי אפשר, בשם הסמכות שבידינו, לזלזל באחרים ולקרוא אותם לסדר בלי הרף. יש לראות את עצמך תמיד עם אחיך, כשווה להם. לעולם איננו יכולים לאמץ את תפקיד הרועה מול עדר: מן העדר האנושי אנו חלק.

לפיכך, אם יש תוכחות להשמיע, עלינו קודם כול לבדוק את עצמנו, משום שאיננו זרים להתפתחות המצבים. לא לכל אחד אותם יתרונות, ולא אותו כוח, ולא אותה חכמה. אנו ערבים זה לזה. זה מה שיוסף לא הראה בתחילה.

מי שרוצה להציג תמיד את דמויות המקרא כסמל הצדיק המושלם ראוי לעשות כן. אבל התורה אינה מדברת על מלאכים: היא מדברת על בני האדם שאנחנו, ואנו נושאים בתוכנו גם את יוסף, על עליותיו ומורדותיו.

מסקנת הרב

אין הכוונה לרצות להצדיק הכול, אלא לרצות לתקן הכול.

לקח לשולחן

להביא דיבה פירושו לעתים להציב את עצמך מעל. מי, ליד השולחן הזה, רועה את האחרים בלי שאיש ביקש זאת ממנו? ועל מי חרצנו משפט בלי להכיר בחלק האחריות שלנו עצמנו?

הצגה

הפסוק מדייק שיוסף היה "נער אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו", ושהביא את דיבתם "אֶל אֲבִיהֶם". ארבע אמהות, ואחים שאינם עשויים מקשה אחת.

השאלה

מדוע מתקרב יוסף דווקא אל בני השפחות — ומדוע אומר הכתוב "אביהם" ולא "אביו"?

התשובה

"וְהוּא נֶעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבְתָּם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם" (בראשית לז, ב).

יש ארבע נשים, ולכן פער בין הבנים: בני לאה, בני בִלְהָה, בני זִלְפָּה ובני רחל. בני בִלְהָה ובני זִלְפָּה אינם זוכים להכרה שווה מצד האחרים. יוסף מנסה למשוך אותם אליו: מאחר שאין מכירים בהם כראוי, מוטב למשוך אותם לצדו כדי לכפות סמכות מסוימת על שאר האחים. אבל הם אינם סובלים שמשתמשים בהם. ומשום שהם נדחקים הצדה, הם מרשים לעצמם להזניח כמה מכללי המוסר של המשפחה — דבר שקורה בכל משפחה, כדי להפגין עצמאות.

יוסף מביא אז את מעשיהם "אל אביהם". הדבר מפתיע: אם באמת אכפת לו מאחדות המשפחה, הרי זה גם אביו שלו. קריאה שנייה אף חושדת בו שאינו מקפיד ביותר על מורשתם הרוחנית של ההורים.

הכתוב קורא לו רועה ונער: האם הוא הרועה, או הנער? הוא עדיין מתנהג בחוסר אחריות.

לקח לשולחן

בכל קבוצה יש תמיד מי שמכירים בהם פחות. האם אנו מתקרבים אליהם למענם, או למעננו? וכשאנו מדברים על אח עם הורינו, האם אנו אומרים "אחי" או "הבן שלך"?

הצגה

"וַיִּשְׁרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מְכַל בְּנָיו כִּי בֶן זָקָנִים הוּא לֹו וַעֲשֵׂה לֹו כְּתָנֶת פָּסִים." הרב מתעכב על כל מילה: מי אוהב, וכיצד האהבה הזאת נעשית גלויה.

השאלה

האם הורה יכול להימנע מלזהות את עצמו יותר בילד אחד — וממה עליו להימנע, אם כן?

התשובה

בראשית לו, ג; ו"לא יוכל לבכר את בן האהובה" (דברים כא, טז).

בוגר, אישיותו של האב ואישיותה של האם אינן תמיד מתמזגות לישות אחת. נשאר פער המושך את האחד אל ילד זה ואת האחרת אל ילד אחר. ייתכן שהאהבה שווה, אבל אדם מזהה את עצמו בילד אחד יותר מבאחר, וזה טבעי לגמרי. התורה כבר הזהירה: מי שיש לו שתי נשים, ואחת מהן מועדפת, לא יוכל לבכר את בן המועדפת.

ושימו לב מי אוהב. לא נאמר שיעקב אהב את יוסף, אלא שישראל אהב אותו: הממד הרוחני המוצהר של יעקב. והכתוב אומר "מְכַל בְּנָיו", ולא "מכל אחיו". הממד הזה הוא שעושה לו את הכתונת, כתונת הפסים: בגד מיוחד, מדים, ההופכים את יוסף לאדון כל הנטיות שבמשפחת ישראל, למי שמייצג אותה. זה מה שנעשה לסלע המחלוקת בין יוסף לאחיו.

מסקנת הרב

אין להראות את ההבדלים האלה, משום שהם מוזינים יריבות, קנאה ושנאה.

לקח לשולחן

תמיד יש ילד, אחיו, תלמיד, שבו מזהים את עצמנו יותר. מי הוא, אצל כל אחד מאיתנו? ובמה ראו זאת האחרים?

הצגה

הפסקת החשמל שקוטעת את השיעור נופלת באמצע תשובה: הרב דיבר על המשיח, ש"מריח" את אמיתותם של הדברים, ועל מבחן הקטורת שהעמיד משה את קרח.

השאלה

מה מבדיל בין חיים רוחניים אמיתיים לבין חיקוי מוצלח?

התשובה

"וְהָרִיחוּ בְּיָרֵאת ה' וְלֹא לְמִרְאָה עֵינָיו יִשְׁפּוּט" (ישעיהו יא, ג); מבחן הקטורת (במדבר טז, ז).

המשיח הוא מי שמסוגל להריח את אמיתותם של הדברים, ולא את לבושם, את חיצוניותם, את אופן ביטויים החומרי. לכן מעמיד משה את קרח במבחן הקטורת: לראות אם הוא מסוגל להבין מהו חוש הריח של הרוחניות.

שהרי אין זה בדיוק במה שאתה עושה. אפשר לחקות דברים: ראית משהו נוהג כך, ואתה הולך בעקבותיו. לא אלה הם החיים הרוחניים. החיים הרוחניים הם כשיראת ה' אמיתית כל כך שהיא חלק מן האוויר שאתה נושם.

על המילים האלה, ברגע שהרב דיבר על ערכה של הקטורת, נקטע השיעור.

מסקנת הרב

החיים הרוחניים הם כשאתה מרגיש את הדבר.

לקח לשולחן

מה אנו עושים רק משום שראינו אחרים עושים זאת? ואיזו מצווה נעשתה אצלנו "האוויר שאנו נושמים"?